

ปัจจัยที่มีผลต่อการซื้อวัคซีนทางเลือกของผู้ปกครอง: การศึกษาโดยการสัมภาษณ์ ณ ศูนย์อนามัยที่ 6 ขอนแก่น

ศศิวิมล ทองพั้ว¹, อารีวรรณ เขียวชาญวัฒนา^{2*}

บทคัดย่อ

ปัจจัยที่มีผลต่อการซื้อวัคซีนทางเลือกของผู้ปกครอง: การศึกษาโดยการสัมภาษณ์ ณ ศูนย์อนามัยที่ 6 ขอนแก่น
ศศิวิมล ทองพั้ว¹, อารีวรรณ เขียวชาญวัฒนา^{2*}

ว. เกษตรศาสตร์อีสาน 2556; 9(2) : 37-49

Received : 13 November 2012

Accepted : 24 June 2013

บทนำ: นโยบายแห่งชาติด้านสุขภาพของประเทศไทยกำหนดให้เด็กอายุ 0-5 ปีทุกคนได้รับวัคซีนพื้นฐานฟรีตามโครงการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค (Expanded Program on Immunization [EPI]) ซึ่งประกอบด้วยวัคซีนป้องกันโรคคอตีบ ไอกรณ บาดทะยัก โปลิโอ วัณโรค ตับอักเสบบี ไช้สมองอักเสบเจอี หัด คางทูม หัดเยอรมัน และวัณโรค อย่างไรก็ตาม ยังมีวัคซีนทางเลือกอื่นๆ ที่ไม่ถูกบรรจุอยู่ใน EPI เนื่องจากยังไม่มีข้อมูลความคุ้มค่าหากให้วัคซีนกับประชากรเด็กทุกคน การตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกจึงขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้ปกครองซึ่งต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเอง ดังนั้น การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อระบุปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกของผู้ปกครองเด็ก 0 – 5 ปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งข้อมูลและความเชื่อถือต่อข้อมูลที่ได้รับเกี่ยวกับวัคซีนทางเลือก **วิธีการศึกษา:** การศึกษานี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกในกลุ่มผู้ปกครองที่พาเด็ก 0 – 5 ปีมารับบริการฉีดวัคซีนทางเลือก ณ ศูนย์อนามัยที่ 6 ขอนแก่น ในช่วงระหว่างเดือนธันวาคม 2554 -มกราคม 2555 จำนวนทั้งสิ้น 30 คน **ผลการศึกษา:** การรับรู้ข้อมูลวัคซีนทางเลือกมาจากหลายแหล่ง ซึ่งบุคลากรทางการแพทย์เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ผู้ปกครองให้ความเชื่อถือ นอกจากนี้ผู้ปกครองที่ซื้อวัคซีนทางเลือกที่เป็นวัคซีนเสริมที่มีราคาแพง ได้แก่ IPD Rota Hib Hep-A Varicella vaccine จะตัดสินใจบนพื้นฐานของความเสี่ยงต่อโรค อุบัติการณ์ และความรุนแรงของโรคเป็นหลัก และครัวเรือนไม่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจ ส่วนผู้ปกครองที่ตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกที่พัฒนามาจากวัคซีนพื้นฐานเดิม ได้แก่ วัคซีนรวม 5 โรค/ 6 โรค) และ Live Attenuated JE vaccine ซึ่งพบว่าส่วนหนึ่งเป็นครัวเรือนที่ยากจนและมีผลกระทบทางเศรษฐกิจ แต่ยังคงยินยอมจ่าย โดยคาดหวังผลในด้านการลดอาการข้างเคียงจากการได้รับวัคซีนของบุตร ปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ปกครอง คุณสมบัติของวัคซีน ข้อมูลเกี่ยวกับอาการข้างเคียงของวัคซีนและโรค และแหล่งข้อมูล ทั้งจากบุคลากรทางการแพทย์ คนใกล้ชิดและการนำเสนอผ่านสื่อต่างๆ ราคาของวัคซีน ความเชื่อ และประสบการณ์ **สรุปผลการศึกษา:** ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกตามมุมมองของผู้ปกครองนั้นมีหลากหลายไม่ว่าจะเป็นปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยการรับรู้ของผู้ปกครอง และปัจจัยผลิตภัณฑ์ การได้รับข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอ ถูกต้อง ครบคลุม ชัดเจนและเข้าใจง่าย จึงถือเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจเกี่ยวกับการฉีดวัคซีนของบุตรหลาน

คำสำคัญ : วัคซีนทางเลือก, การสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค, มุมมองของผู้ปกครอง, การสัมภาษณ์เชิงลึก

¹ ภ.บ., นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาการจัดการเภสัชกรรม คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² พร.ด. ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

* **ติดต่อผู้พิมพ์:** ผศ.ดร.อารีวรรณ เขียวชาญวัฒนา คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น โทร. 043 202 378 อีเมล: areche@kku.ac.th

Abstract

Factors associated with parents' decision on purchasing optional vaccines: An interview study at Health Promotion Center 6, Khon Kaen

Tongpua S¹, Cheawchanwattana A^{2*}

IJPS, 2013; 9(2) : 37-49

Introduction: The national health policy of Thailand assigns that basic vaccines should be provided with free-of-charge for all children aged 0-5 years according to the Expanded Program on Immunization (EPI). The program provides vaccination for diseases including diphtheria, pertussis, tetanus, polio, hepatitis B, Japanese encephalitis (JE), measles, mumps, rubella, and tuberculosis. However, there are other optional vaccines (OVs) not including in the EPI because they are still not cost effective to be provided for all children in the population. The decision of purchasing these OVs is based on the judgement of parents with their own out-of-pocket expenses. This study was aimed to understand factors associated with parents' decisions on purchasing OVs for their children, information sources and trust in OVs information. **Methods:** The study sample was thirty parents who decided to purchase OVs at Health Promotion Center 6 during December 2011 to January 2012. The parents of children aged 0-5 years were interviewed for information sources, factors affecting their decision making, and the economic impact of their decision. **Results:** The in-depth interview results suggested that there were several sources of vaccine information, and healthcare professionals were the most important and reliable sources among these. Additionally, negative economic impacts were not found in parents who purchased high-priced OVs; IPD Rota Hib Hep-A and Varicella vaccine. Their decisions were mainly based on risk, incidence and severity of diseases. Some low-income parents purchased OVs that developed from basic vaccines; Combined 5/6 diseases and Live Attenuated JE vaccine. The low-income parents were willing to pay even though they faced negative economic impacts, because they expected lower side effects to their children. Factors associated with parents' decision for purchasing OVs were parental factors, properties of the vaccine, occurrence of vaccine side effects, date of diseases, sources of information (healthcare professionals, people around them and the media), price, beliefs and experience. **Conclusions:** There were several factors associated with parents' decision on purchasing OVs; parental factors, perception and products). Sufficient, accurate, complete, explicit and clear information were necessary for parents' decision making on their children's immunization.

Keywords: optional vaccine, immunization, parent perspectives, in-depth interview

¹ B.Pharm, Mater degree student in Pharmacy Management, Faculty of Pharmaceutical Sciences, Khon Kaen University.

² Ph.D., Assistant professor, Faculty of Pharmaceutical Sciences, Khon Kaen University.

* Corresponding: author: Areewan Cheawchanwattana, Faculty of Pharmaceutical Sciences, Khon Kaen University 40002
Tel. +66 4336 2090 E-mail: areche@kku.ac.th

บทนำ

การให้วัคซีนเพื่อสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคนั้น เป็นวิธีการที่มีความคุ้มค่าในทางสาธารณสุข เนื่องจากวัคซีนเป็นเครื่องมือในการป้องกันและควบคุมโรคที่มีประสิทธิภาพและคุ้มค่า โดยองค์การอนามัยโลกคาดการณ์ไว้ว่า การให้วัคซีนตามมาตรฐานซึ่งองค์การอนามัยโลกกำหนดไว้ เพื่อป้องกันโรคโศกโรค คอตีบ ไอกรณ บาดทะยัก โปลิโอ หัด ตับอักเสบบี และปอดอักเสบ/เยื่อหุ้มสมองอักเสบจากเชื้อ *Haemophilus influenzae type b* (Hib) ในประเทศต่างๆ ทั่วโลกนั้น จะสามารถป้องกันการเสียชีวิตของเด็กได้มากกว่า 2.5 ล้านคนต่อปี (WHO, UNICEF, World Bank, 2009)

วัคซีนพื้นฐานที่เป็นบริการฟรีแก่เด็กในกลุ่มเป้าหมายในประเทศไทยภายใต้โครงการขยายงานสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค (Expanded Program on Immunization, EPI) ของกระทรวงสาธารณสุข มี 8 ชนิดเพื่อป้องกัน 10 โรค ได้แก่ วัณโรค คอตีบ ไอกรณ บาดทะยัก โปลิโอ หัด หัดเยอรมัน คางทูม ตับอักเสบบี และไข้มองอักเสบเฉียบ นอเหนือจากวัคซีนพื้นฐานแล้ว ยังมีวัคซีนทางเลือกที่มีประโยชน์ในการป้องกันโรคแต่ไม่ถูกรับรู้ไว้ในแผนงาน EPI เนื่องจากการระบาดของโรคในประเทศไทยค่อนข้างต่ำ (Chokephaibulkit *et al.*, 2007) ดังนั้นหากพิจารณาให้วัคซีนที่มีราคาแพงนี้เป็นบริการฟรีแก่เด็กทุกคน จึงไม่ถึงจุดที่เกิดความคุ้มค่า วัคซีนทางเลือกที่มีให้บริการในศูนย์อนามัยที่ 6 ขอนแก่น ได้แก่ วัคซีนไข้มองอักเสบชนิดเชื้อเป็น (Lived Attenuated Japanese Encephalitis (JE) vaccine) วัคซีนรวม 5 โรค (diphtheria, pertussis, tetanus [DPT] + inactivated polio vaccine [IPV] + *Haemophilus influenzae type b* vaccine [Hib]) วัคซีนรวม 6 โรค (DPT + IPV + Hib + Hepatitis B vaccine [HB]) วัคซีนไข้มองอักเสบ (Hib vaccine) วัคซีนไวรัสตับอักเสบบี (Hepatitis A vaccine [Hep-A]) วัคซีนอีสุกอีใส (Varicella vaccine) วัคซีนปอดอักเสบไอพีดี (invasive pneumococcal disease vaccine [IPD]) และวัคซีนท้องร่วงโรต้าไวรัส (Rotavirus vaccine) ซึ่งมีราคาขายเฉพาะวัคซีนรวมต่ำสุด 900 บาท (Live Attenuated JE vaccine) จนถึงสูงสุด 13,600 บาท (IPD vaccine) โดยมูลค่าการใช้วัคซีนเหล่านี้ในศูนย์อนามัยที่ 6 มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นโดยตลอด

ทั้งนี้ การสร้างภูมิคุ้มกันโรคในเด็กโดยการให้เด็กได้รับการฉีดวัคซีนนั้น ถือเป็นการตัดสินใจที่สำคัญอย่างหนึ่งของพ่อแม่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของบุตรหลาน (Marfe,

2007) จากการทบทวนการวิจัยจากต่างประเทศ (Roberts *et al.*, 2002; Mansuri & Baig, 2003; Miller *et al.*, 2008) พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้ปกครองตัดสินใจให้บุตรหลานได้รับวัคซีน ได้แก่ อุดมการณ์ของโรคในแต่ละพื้นที่ ความเสี่ยงในการเกิดโรคของเด็ก ประสิทธิภาพ ผลข้างเคียง และราคาวัคซีน คุณลักษณะทางประชากรและเศรษฐกิจของครอบครัว ตลอดจนการรับรู้ข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ในประเทศไทยเคยมีการศึกษาเกี่ยวกับวัคซีนป้องกันมะเร็งปากมดลูก ซึ่งสรุปว่าการที่ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่มีการเผยแพร่ผ่านสื่อสาธารณะและช่องทางต่างๆ ได้โดยง่ายนั้น ทำให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนมีผลต่อความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมการใช้วัคซีนของประชาชน (Putchong *et al.*, 2009)

ในส่วนของการศึกษาเกี่ยวกับการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกในเด็กอายุ 0-5 ปีนั้น Tongpua and Cheawchanwattana (2012) ได้รายงานผลการศึกษาเชิงปริมาณในการศึกษาก่อนหน้านี้ว่า ผู้ปกครองร้อยละ 28.7 ตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกให้แก่บุตรหลาน ซึ่งในกลุ่มที่ตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกมีร้อยละ 21.6 ที่จัดอยู่ในกลุ่มครัวเรือนยากจน และร้อยละ 9.5 ของกลุ่มนี้ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจจนต้องลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว อย่างไรก็ตาม กระบวนการตัดสินใจนั้นเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน และมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องค่อนข้างมาก ซึ่งการทำความเข้าใจในการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกของผู้ปกครองนั้น จำเป็นต้องทำการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ทราบว่าผู้ปกครองเด็กมีมุมมองอย่างไรในการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกให้แก่บุตรหลาน ตลอดจนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับรู้ข้อมูลและความเชื่อถือต่อข้อมูลที่ได้รับ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคในเด็กต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อให้ทราบมุมมองของผู้ปกครองที่ซื้อวัคซีนทางเลือกให้แก่บุตรหลานอายุ 0-5 ปีที่มารับบริการ ณ ศูนย์อนามัยที่ 6 ขอนแก่นในระหว่างเดือนธันวาคม 2554 - มกราคม 2555 เกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้ปกครองตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือก รวมทั้งการรับรู้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ตลอดจนอิทธิพลของแหล่งข้อมูลที่มีต่อการตัดสินใจเลือกซื้อวัคซีน

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดของการวิจัยที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้บริโภค กระบวนการตัดสินใจซื้อ และปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อ แนวคำถาม (interview guideline) มีลักษณะเป็นข้อคำถามปลายเปิดที่เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระและสะท้อนความรู้สึกที่แท้จริงออกมา โดยประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ ได้แก่ เหตุผลที่ตัดสินใจซื้อวัคซีน การรับรู้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทั่วไปและแหล่งข้อมูลจากบุคลากรทางการแพทย์ ตลอดจนอิทธิพลของแหล่งข้อมูลที่มีต่อการตัดสินใจเลือกซื้อวัคซีน และผลกระทบทางเศรษฐกิจเมื่อเลือกซื้อวัคซีนทางเลือกราคาแพง (ถ้ามี) ทั้งนี้ แนวคำถามที่สร้างขึ้นได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหา ตลอดจนความเหมาะสมของข้อคำถามในการสัมภาษณ์ อนึ่ง โครงการวิจัยนี้ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น แล้ว

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษานี้ได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยเป็นผู้ปกครองที่พาเด็ก 0 – 5 ปีมารับบริการฉีดวัคซีน ณ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ศูนย์อนามัยที่ 6 ขอนแก่น ในช่วงเดือนธันวาคม 2554 ถึง มกราคม 2555 ซึ่งตัดสินใจให้บุตรหลานฉีดวัคซีนทางเลือกและยินยอมให้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก ทั้งนี้ การสัมภาษณ์ดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนข้อมูลที่ได้อิ่มตัว โดยใช้ผู้ปกครองจำนวน 30 คน อนึ่ง กลุ่มตัวอย่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างใช้ในการศึกษาเชิงปริมาณที่ได้รายงานผลไว้ในการศึกษาก่อนหน้านี้ของผู้วิจัย (Tongpua and Cheawchanwattana, 2012)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เมื่อผู้ปกครองตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกให้แก่บุตรหลานแล้ว ผู้วิจัยได้อธิบายรายละเอียดและวัตถุประสงค์ในการวิจัย เพื่อขอความยินยอมในการสัมภาษณ์เชิงลึกและ

บันทึกเสียงการสนทนาซึ่งใช้เวลาโดยประมาณ 20 นาที ทั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยตนเองทั้งหมด ซึ่งดำเนินการในระหว่างวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2554 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2555 ในกรณีที่ผู้ปกครองไม่สะดวกในการให้สัมภาษณ์ในวันที่มีบริการ ผู้วิจัยจะทำการนัดหมายวัน เวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์ ซึ่งจะดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในไม่เกิน 1 สัปดาห์หลังจากวันที่พาบุตรหลานมารับบริการฉีดวัคซีนทางเลือก ระหว่างการสัมภาษณ์จะมีการใช้เทปบันทึกเสียงการสนทนาและจดบันทึกประเด็นสำคัญ และภายหลังการสัมภาษณ์ผู้ปกครองแต่ละราย ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นโดยถอดข้อความ (transcribe) จากไฟล์ที่บันทึกไว้ เป็นคำต่อคำออกมาเป็นบทสนทนาที่เป็นตัวอักษรและสรุปประเด็นหลังการสัมภาษณ์ทุกครั้งในแต่ละวัน โดยผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ผู้ปกครองแต่ละราย จนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มีลักษณะอิ่มตัว จึงสิ้นสุดกระบวนการ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ถูกนำมาวิเคราะห์โดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) โดยผู้วิจัยทำการหาคำสำคัญ (coding) ตั้งแต่เริ่มเก็บข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม ซึ่งหลังจากได้เริ่มเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยนำรหัสข้อความที่ได้เขียนไว้มาปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยมีการเพิ่มเติมรหัสใหม่เข้าไป หรือตัดรหัสเก่าที่ไม่พบออกตามสภาพข้อมูลที่เข้ามา ทำการจัดประเภทของข้อมูลที่ได้ โดยข้อมูลที่มีความคล้ายคลึงกันจะนำมารวมกันไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน และจัดหมวดหมู่ของข้อมูลอย่างเป็นอิสระ จากนั้นผู้วิจัยทำการจัดประเด็นย่อย (category) มารวบรวมเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งเรียกขั้นตอนนี้ว่าการสรุปประเด็นหลัก (theme) และเขียนอธิบายประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์เป็นความเรียงให้มีความต่อเนื่องกลมกลืนกัน ทั้งนี้ การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลทั้งในขั้นตอนของการถอดข้อความแบบคำต่อคำจากเทปบันทึกเสียง ร่วมกับการใช้ข้อมูลที่จดบันทึกไว้ได้ ในขณะที่การสัมภาษณ์ภาคสนาม และสอบทานกับข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามเชิงปริมาณจากการวิจัยก่อนหน้านี้ของผู้วิจัยด้วย (Tongpua and Cheawchanwattana, 2012) เพื่อให้มั่นใจในความเชื่อถือได้ของข้อมูลในลักษณะของการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation)

ผลการศึกษา

การศึกษานี้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากผู้มารับบริการฉีดวัคซีนที่ศูนย์อนามัยที่ 6 จำนวน 550 คน ในจำนวนนี้มีผู้ปกครองที่ตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกจำนวน 102 คน (18.6%) ซึ่งได้แก่ วัคซีนรวม 6 โรค 32 คน วัคซีนไข้มองอักเสบชนิดเชื้อเป็น 32 คน วัคซีนรวม 5 โรค 24 คน วัคซีนทอรวงจากโรต้าไวรัส 4 คน วัคซีนอีสุกอีใส วัคซีนปอดอักเสบไอพีดี ชนิดละ 23 คน และ วัคซีนเยื่อหุ้มสมองอักเสบ (Hib) วัคซีนไวรัสตับอักเสบบี ชนิดละ 2 คน ทั้งนี้ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ปกครองที่ตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกให้บุตรหลานจำนวน 30 คน ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดเป็นมารดาของเด็กโดยเป็นผู้มีบทบาทตัดสินใจในการให้วัคซีนทางเลือก มีอายุตั้งแต่ 24 ปีจนถึง 41 ปี ส่วนใหญ่มีรายได้มากกว่า 20,000 บาท (26 คน) การศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป (22 คน) และอาศัยอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น (27 คน) ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกมีรายละเอียดดังประเด็นหลักต่อไปนี้

ประเด็นการรับรู้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

วัคซีนเป็นผลิตภัณฑ์ที่ผู้ปกครองไม่มีความคุ้นเคย ราคาแพง ไม่มีข้อมูลมากนัก ดังนั้น จึงผู้ปกครองมีความจำเป็นในการแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมมาก เนื่องจากข้อมูลที่ได้รับจะส่งผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจของผู้บริโภคจากการสัมภาษณ์พบว่าผู้ปกครองทุกคนเห็นความสำคัญของการฉีดวัคซีนทางเลือก และเนื่องจากการตัดสินใจเกี่ยวกับการฉีดวัคซีนในเด็กเป็นเรื่องที่ยุ่ยากสำหรับผู้ปกครอง ดังนั้นผู้ปกครองจึงตระหนักถึงความสำคัญของการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวัคซีนจากแหล่งต่างๆ ซึ่งการได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง เพียงพอและทันสมัยมีส่วนช่วยให้การตัดสินใจมีประสิทธิภาพมากขึ้น

“...การทราบข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีน มีประโยชน์มาก บางครั้งความรู้เรื่องวัคซีนไม่รู้เลย...ไม่รู้ว่ามีทางเลือกอะไรบ้าง...เพื่ออะไร... ยิ่งทุกวันนี้เป็นโลกออนไลน์ พ่อแม่ตามไม่ทัน เพราะไม่มีเวลา ...การมีข้อมูลทำให้ตัดสินใจง่ายขึ้น...”

ทั้งนี้แหล่งข้อมูลที่ทำให้ผู้ปกครองรู้จักและตระหนักถึงประโยชน์จากการฉีดวัคซีน ได้แก่ บุคลากรทางการแพทย์ ญาติ เพื่อนร่วมงาน หรือคนรู้จัก การนำเสนอในสื่อต่างๆ รวมถึงนโยบายหรือการสนับสนุนของโรงเรียน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

(1) บุคลากรทางการแพทย์

จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้ปกครองให้ความสำคัญต่อคำแนะนำของบุคลากรทางการแพทย์ แต่เนื่องจากวัคซีนทางเลือกเป็นวัคซีนที่มีราคาแพงและเป็นวัคซีนที่ไม่อยู่ใน EPI จึงไม่ได้มีให้บริการในทุกสถานพยาบาลของรัฐ ดังนั้นผู้ปกครองอาจได้รับข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่เป็นบุคลากรในสถานพยาบาลแห่งอื่นมาก่อน ดังข้อความ

“...ไปโรงพยาบาล ก. (โรงพยาบาลรัฐแห่งหนึ่ง) แล้วพยาบาลแนะนำให้ฉีด ถ้าแม่มีกำลังจ่าย...”
“...คุณหมอที่คลินิกแนะนำว่ามีวัคซีนแบบพิเศษ...”

สำหรับบุคลากรทางการแพทย์ของศูนย์อนามัยที่ 6 จากการสัมภาษณ์พบว่าแพทย์ไม่ได้แนะนำวัคซีนทางเลือกแก่ผู้ปกครองทุกคน เนื่องจากเป็นยานอกบัญชียาหลักแห่งชาติ มักจะแนะนำในกรณีที่มีปัญหาอาการข้างเคียงเกิดขึ้นเมื่อฉีดวัคซีนพื้นฐาน หรือกรณีที่ผู้ปกครองสอบถามเองและมีความยินดีที่จะจ่ายบนพื้นฐานเศรษฐศาสตร์และสังคมเท่านั้น

“...เล่าให้คุณหมอฟังว่าเข็มแรกฉีดแบบธรรมดาแล้วใช้สูงทั้งคืน...คุณหมอไม่ได้แนะนำตั้งแต่แรก...”
“...มีกำลังทรัพย์ ก็อยากใหลูกฉีดป้องกันไว้ก่อน...”

นอกจากนี้การที่มีครอบครัวหรือคนใกล้ชิดเป็นบุคลากรทางการแพทย์ ย่อมเป็นที่คาดหวังของผู้ปกครองว่าต้องมีข้อมูลหรือได้รับข้อมูลของวัคซีนเหล่านี้เป็นอย่างดี จึงมีความน่าเชื่อถือมาก และส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อของผู้ปกครองโดยไม่ได้แสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งอื่นอีกเลย

“...ข้อมูลจากน้องชาย เป็นพยาบาลบอกให้ฉีด....คิดว่าน้องน่าจะรู้ดี เลยไม่ได้เทียบข้อมูลกับวัคซีนพื้นฐานเพิ่มเติมอีก...”

(2) ญาติ เพื่อนร่วมงาน หรือคนรู้จัก ที่ไม่ได้เป็นบุคลากรทางการแพทย์

แหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นทางการประเภทนี้คือญาติ เพื่อนร่วมงาน คนรู้จักหรือคนใกล้ชิดเป็นแหล่งข้อมูลประเภทบุคคลที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันและมีผลต่อพฤติกรรมการซื้อโดยการแนะนำและให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนทางเลือกจากประสบการณ์ของตน

“...คนอื่นเล่าให้ฟัง....เพื่อนที่ทำงาน พี่ที่มีลูกมาก่อนแนะนำแบบปากต่อปาก...”

“...ทราบจากคนรู้จักที่เคยพาลูกไปฉีดแบบธรรมดา ...กลับมาแล้วเจ็บมาก ร้องกวน มีไข้สูงกว่าแบบพิเศษ...”

นอกจากนี้เพื่อนร่วมงาน คนรู้จัก หรือมารดาที่มีบุตรหลานในวัยเดียวกัน เป็นแหล่งข้อมูลที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติหรือพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกของผู้ปกครองด้วย ซึ่งกลุ่มบุคคลที่มีตำแหน่งทางสังคมที่คล้ายกันไม่ว่าจะเป็น อาชีพ การศึกษา หรือรายได้ เป็นตัวช่วยกำหนดขอบเขตในการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกด้วย

“...เพื่อนที่ทำงาน เป็นพี่ที่มีลูกมาก่อนแนะนำให้ฉีด...ซึ่งคิดว่าค่าคนทำงาน มีเงินเดือน ไม่น่าจะมีปัญหาที่จะให้ลูกฉีด...”

(3) การนำเสนอในสื่อต่างๆ

ในปัจจุบันสื่อมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อสังคมมาก เนื่องจากการเข้าถึงประชาชนโดยตรงและง่ายขึ้น ไม่ว่าจะเป็นวารสาร นิตยสาร แผ่นพับ หรือแม้กระทั่งสื่อที่เป็นเครือข่ายทางสังคมดังเช่นอินเทอร์เน็ต เป็นต้น ซึ่งแหล่งข้อมูลประเภทนี้ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น และมีผลต่อพฤติกรรมของผู้ปกครองในการตัดสินใจซื้อวัคซีน

“...ทราบจากที่คลินิก ได้เอกสารแผ่นพับมาอ่านก่อน...”
“...หนังสือแม่และเด็ก มีผลต่อการตัดสินใจเยอะ ...ถ้าแม่คนไหนได้อ่านก็คงให้ลูกฉีด...”

ในส่วนสื่ออินเทอร์เน็ตนั้นพบว่า มีผู้ปกครองเกือบครึ่งหนึ่ง (12 คน) ใช้อินเทอร์เน็ตเป็นสื่อในการค้นหาข้อมูลก่อนการไปขอข้อมูลจากแพทย์โดยตรง ซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของสื่ออินเทอร์เน็ตที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ทางสุขภาพมากขึ้น

“...หาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต แห่กันระหว่างคุณแม่ๆทั้งหลาย...การแลกเปลี่ยนข้อมูลกันใน social media...”

“...ค้นเจอในอินเทอร์เน็ต มีการหาข้อมูลก่อนตั้งแต่ตอนท้อง ดูว่าจะฉีดอะไรให้ลูกบ้าง...”

(4) นโยบายหรือการสนับสนุนของโรงเรียน

ปัจจุบันมีการใช้นโยบายเชิงรุกเพื่อผลักดันสินค้าทางการแพทย์ โดยคลินิกหรือโรงพยาบาลเอกชนประชาสัมพันธ์และให้บริการเชิงรุกในการฉีดวัคซีนทางเลือกในโรงเรียนต่างๆ ทำให้โรงเรียนเป็นแหล่งข้อมูลของผู้ปกครองอีกทางหนึ่ง

“...เป็นโครงการของโรงเรียนโดยโรงพยาบาลเอกชนออกไปฉีด...โรงเรียนมีหนังสือแจ้งมาว่าผู้ปกครองจะฉีดเองหรือจะให้ฉีดที่โรงเรียน...แม่เลยคิดว่าไม่อยากให้เป็น กันไว้ก็ดีกว่าเลยตัดสินใจฉีด”

จากที่กล่าวมาข้างต้น แหล่งข้อมูลของผู้ปกครองมีความหลากหลายและส่งผลให้ผู้ปกครองรับรู้และตระหนักในความจำเป็นของการฉีดวัคซีน ไม่ว่าจะเป็นได้รับข้อมูลจากสื่อบุคคล หรือสื่อสาธารณะ อย่างไรก็ตามแพทย์และบุคลากรทางการแพทย์ยังคงเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นผู้นำทางความคิด (opinion leaders) ของผู้ปกครอง ซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกมากที่สุด เนื่องจากบุคลากรทางการแพทย์ทั้งที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นแหล่งข้อมูลหลักที่ผู้ปกครองให้ความเชื่อถือในคำแนะนำหรือข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับวัคซีนทางเลือก แม้จะได้รับข้อมูลจากสื่ออื่นๆ ด้วย

“...แหล่งข้อมูลที่มีอิทธิพลคือบุคลากรทางการแพทย์...ในนิตยสารมักจะบอกว่าควรฉีด แต่เราต้องมาพิจารณาอยู่กับราคาและความจำเป็นจากคำแนะนำของคุณหมอด้วย...”

นอกจากนี้ยังมีความเห็นที่สะท้อนถึงความต้องการที่เปลี่ยนไปของผู้ปกครองในสังคมปัจจุบันอีกด้วยว่า ผู้ปกครองมีความต้องการมากกว่าวัคซีนพื้นฐานที่รัฐจัดให้มากขึ้น แม้จะต้องรับภาระทางการเงินเอง ยังเป็นประเด็นที่ซับซ้อนว่าการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกของผู้ปกครองนั้น เกิดเนื่องจากการโน้มน้าวจากแพทย์หรือบุคลากรทางการแพทย์หรือไม่ เนื่องจากในโรงพยาบาลเอกชนและคลินิกมักจะแนะนำวัคซีนทางเลือกแก่ผู้ปกครองจนเป็นปกติเช่นเดียวกับวัคซีนพื้นฐาน แต่ในโรงพยาบาลของรัฐกลับไม่ให้ความสำคัญและไม่กล่าวถึงมากนัก ตามนโยบายสนับสนุนการใช้ยาในบัญชียาหลักแห่งชาติของภาครัฐ ดังนั้นวัคซีนทางเลือกจึงไม่ได้มีให้บริการในทุกโรงพยาบาลแม้กระทั่งโรงพยาบาลประจำจังหวัด ซึ่งผู้ปกครองที่เคยใช้บริการทั้งสถานพยาบาลของรัฐและเอกชนให้ความเห็นว่าแนวทางการปฏิบัติของสถานพยาบาลทั้งสองประเภทมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ผู้ปกครองส่วนใหญ่ยังเห็นว่าการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกครั้งนี้เป็นการตัดสินใจด้วยตนเองด้วยความเต็มใจและความสามารถทางการเงินของผู้ปกครอง ซึ่งในทางกลับกันผู้ปกครองระบุว่าแพทย์ควรตระหนักและให้ความสำคัญในบทบาทของผู้ให้ข้อมูลด้วย เนื่องจากความเพียงพอของข้อมูลเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ตัดสินใจซื้อหรือไม่ซื้อวัคซีนทางเลือก ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า

“...แม่ได้ข้อมูลจากหลายที่ แต่ผู้ปกครองจะซึ้งน้ำหนักและตัดสินใจเอง...ควรให้ความสำคัญเรื่องการให้ข้อมูลด้วย เพราะแม่ทุกคนก็รักลูก บางครั้งแม่พร้อมที่จะจ่ายแต่เค้าไม่รู้ก็มี ...แต่ถ้าคนไม่พร้อมที่จะจ่ายก็มีอีกทางเลือกอื่นให้...”

“...เป็นวัคซีนทางเลือก ชื่อก็บอกอยู่แล้ว...ไม่คิดว่าเป็นเรื่องขายยา เพราะที่บ้านนอกต่างจังหวัดเค้าก็พูดกันว่าต้องไปฉีดที่คลินิกถึงจะไม่ใช่ ...เราไม่มีข้อมูลก็ทำให้เราไม่เข้าใจ คิดว่าคงไม่ต่างกับที่ให้ลูกฉีด...”

ประเด็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อวัคซีน

ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแสดงให้เห็นว่าเหตุผลในการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกของผู้ปกครองขึ้นกับหลายปัจจัยซึ่งมีความซับซ้อนและเกี่ยวพันกัน ทั้งนี้เมื่อแบ่งกลุ่ม

วัคซีนทางเลือกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มวัคซีนทางเลือกที่พัฒนาจากวัคซีนพื้นฐาน (ได้แก่ Live Attenuated JE, วัคซีนรวม 5/6 โรค) และกลุ่มวัคซีนทางเลือกที่เป็นวัคซีนเสริม (ได้แก่ IPD , Rota , Hib , Hep-A ,Varicella vaccine) พบว่าในกลุ่มผู้ปกครองที่ตัดสินใจซื้อวัคซีนเสริมที่ส่วนมากมีราคาแพงนั้น เกือบทุกคน (8 ใน 9) ได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนทางเลือกจากแหล่งข้อมูลต่างๆมาก่อน เช่น คลินิกเอกชน อินเทอร์เน็ต หรือคนรู้จัก เป็นต้น หลังจากนั้นจึงหาข้อมูลเพิ่มเติมจากแพทย์เพื่อประกอบการตัดสินใจ ส่วนกลุ่มผู้ปกครองตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกที่พัฒนามาจากวัคซีนพื้นฐานนั้นมีรูปแบบการเข้าถึงข้อมูลที่หลากหลาย กล่าวคือมีทั้งการที่บุคลากรทางการแพทย์แนะนำในกรณีที่ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อฉีดวัคซีนพื้นฐาน หรือในกรณีที่ผู้ปกครองมีความยินดีที่จะจ่าย และมีทั้งที่ผู้ปกครองค้นหาข้อมูลด้วยตนเองล่วงหน้าก่อนโดยผู้ปกครองสนใจสอบถามจากแพทย์เอง แพทย์ไม่ได้แนะนำวัคซีนทางเลือกแก่ผู้ปกครองทุกคน เมื่อวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างทั้งสองกลุ่มพบว่ากลุ่มผู้ปกครองที่ซื้อวัคซีนทางเลือกที่เป็นวัคซีนเสริมจะสนใจหาข้อมูลด้วยตนเองก่อนมาพบแพทย์ มากกว่ากลุ่มที่ซื้อวัคซีนทางเลือกที่พัฒนามาจากวัคซีนพื้นฐาน และเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ปกครองที่ซื้อวัคซีนเสริมส่วนใหญ่เป็นผู้ปกครองที่มีการศึกษาและมีรายได้จัดอยู่ในกลุ่มครัวเรือนที่ไม่ยากจน (รายได้มากกว่า 20,000 บาท)จึงมีความพร้อมด้านปัจจัยเศรษฐฐานะทางสังคมของครอบครัว ทำให้มีแนวโน้มที่จะตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือก

ในด้านการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวผลิตภัณฑ์วัคซีนร่วมกับข้อมูลเกี่ยวกับโรคที่วัคซีนป้องกัน เมื่อผู้ปกครองรับรู้ข้อมูลแล้วจึงพิจารณาด้านราคาเพื่อประเมินทางเลือกบนพื้นฐานเศรษฐศาสตร์สังคมของครอบครัว เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ปกครองที่ซื้อวัคซีนทางเลือกที่พัฒนามาจากวัคซีนพื้นฐาน ซึ่งเป็นวัคซีนที่ราคาไม่แพงมากนักนั้น ส่วนใหญ่จะตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกให้บุตรหลาน ด้วยเหตุผลเกี่ยวกับตัวผลิตภัณฑ์วัคซีน ได้แก่ ประสิทธิภาพของวัคซีนดีขึ้น สามารถป้องกันได้หลายโรค อาการข้างเคียงหลังฉีดวัคซีนลดลง จำนวนเข็มที่ฉีดลดลง และการเปรียบเทียบกับราคาของวัคซีน เพื่อนำมาพิจารณาความคุ้มค่าในมุมมองของผู้ปกครอง

“...คิดว่าต้องดีกว่า...รวมหลายโรค มีวัคซีนเพิ่มจากธรรมดาแต่ฉีดครั้งเดียว...ไม่ยากให้เป็น ป้องกันดีกว่า”

“เคยฉีดแบบธรรมดาตอนสองเดือน แล้วกรี๊ด ตัวแดง มีไข้และร้องทั้งคืน”

“รวมเข็มเดียว เจ็บทีเดียว ไม่ต้องฉีดหลายเข็ม ไม่เจ็บหลายครั้ง และลดการเป็นไข้ เพราะลูกเป็นไทรอยด์ต่ำ ต้องเจาะเลือดทุกเดือน จะให้ฉีดบ่อยๆก็สงสารลูก...”

“...อยากให้เจ็บครั้งเดียว ไม่ต้องแยกเข็ม และสะดวก ไม่ต้องหยอดปัสสาวะอีก เห็นเด็กหยอดปัสสาวะส่วนใหญ่ร้องให้สงสารลูก”

“...เราต้องพิจารณาคุ้มกับราคา..เพราะค่าใช้จ่ายเยอะ ต้องพิจารณาอีกครั้งว่าคุ้มค่าที่สุดและจำเป็นที่สุดด้วย...”

นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ปกครองบางคนมีความเชื่อว่าวัคซีนทางเลือกที่พัฒนาจากวัคซีนพื้นฐานเป็นวัคซีนพิเศษเนื่องจากต้องชำระเงินเองและเป็นวัคซีนนำเข้า ดังนั้นจึงน่าจะมีประสิทธิภาพมากกว่าวัคซีนพื้นฐานตาม EPI ที่ได้รับการรับรองจากผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า

“...คิดว่าวัคซีนพิเศษมันดีกว่า เพราะของรัฐไม่ได้เสียเงิน ถ้าเสียก็คงจะดีกว่า...”

“...ประสิทธิภาพน่าจะดีกว่าเพราะเป็นยาของนอก มีลูกแล้วก็อยากให้ได้อะไรที่ดีที่สุด...”

ในขณะที่ผู้ปกครองที่ซื้อวัคซีนทางเลือกในกลุ่มวัคซีนเสริมซึ่งมีราคาแพง ส่วนใหญ่จะพิจารณาในประเด็นเกี่ยวกับโรคที่วัคซีนป้องกันได้เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นความเสี่ยง อุบัติการณ์และความรุนแรงของโรค รวมทั้งเหตุผลทางอารมณ์ความรู้สึกสงสารหากบุตรหลานต้องเป็นโรคร้ายแล้ว โดยบุคลากรทางการแพทย์เป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล อย่างไรก็ตามการได้รับข้อมูลในประเด็นที่ผู้ปกครองสนใจ จะนำไปสู่การตัดสินใจที่ง่ายขึ้น

“...อ่านเจอในหนังสือแม่และเด็ก พูดเรื่อง Hib เปอร์เซ็นต์เป็นน้อย แต่รุนแรง...”

“...ปัจจุบันโรคระบาดในเด็กเยอะ...กันไว้ก่อน คู้กว่าไม่สบายทีหลัง เป็นแล้วอันตราย เลยถามคุณหมอ...”

“...เด็กเป็นเยอะ ไม่อยากให้ลูกเป็น เป็นแล้วทรมาณ สงสารลูก และไม่ยากให้เป็นแผลเป็น แม่คิดว่ากันไว้ก่อนก็ดี”

“...เพราะน้องกำลังจะเข้าโรงเรียนเด็กเยอะ...เสี่ยงที่จะเป็น พอทราบข้อมูล จึงป้องกันไว้ก่อน...”

สำหรับประเด็นอาการข้างเคียงมีความเห็นที่นำเสนอจากผู้ปกครองท่านหนึ่งที่เชื่อว่า โอกาสเกิดอาการข้างเคียงจากวัคซีนพื้นฐานมีมากกว่าวัคซีนทางเลือก โดยเข้าใจผิดว่าเกี่ยวข้องกับรูปแบบบรรจุภัณฑ์เนื่องจากวัคซีนพื้นฐานเป็นรูปแบบฉีดหลายครั้ง (multiple dose) แต่วัคซีนทางเลือกเป็นแบบฉีดครั้งเดียว (single dose) ซึ่งจำเป็นที่บุคลากรทางการแพทย์ต้องให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้ปกครองดังข้อความ

“...วัคซีนทางเลือกเป็นของเค้าคนเดียว ไม่เหมือนกระทรวงรวมขวดหนึ่งสิบคนสิบเข็ม เสี่ยงต่อการเป็นไข้ติดเชื้อ...”

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกยังพบว่าเมื่อผู้ปกครองมีข้อมูลเพิ่มเติมแล้ว จะทำการเปรียบเทียบข้อมูลเกี่ยวกับทางเลือกต่างๆ ก่อนตัดสินใจว่าจะซื้อหรือไม่ซื้อวัคซีนทางเลือก โดยพบว่าการรับรู้ข้อมูลจากประสบการณ์ของผู้ปกครองเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจโดยผู้ให้สัมภาษณ์ที่เคยมีการเรียนรู้หรือมีประสบการณ์เกี่ยวกับการเกิดโรคหรือการฉีดวัคซีนในบุตรหลานคนก่อนๆ ได้นำประสบการณ์ที่มีมาก่อนนั้นมาใช้ในการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกในครั้งต่อไป กรณีที่เกิดความพึงพอใจในวัคซีนทางเลือกมาก่อนก็อาจส่งผลให้ตัดสินใจซื้อซ้ำ

“...มีประสบการณ์คนแรก ท้องเสียจากโรต้า อยู่โรงพยาบาลเกือบสองสัปดาห์เลยให้หยุดป้องกันไว้ก่อน...”

“...เห็นคนฉีดธรรมดาเป็นไข้หลายวัน ร้องงอแงทั้งวัน แต่น้องเค้าแค่ตัวร้อนๆ ร่าเริงดี ไม่เป็นอะไรเลย...”

ประเด็นผลกระทบทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าผู้ปกครองที่ซื้อวัคซีนทางเลือกในกลุ่มวัคซีนที่พัฒนามาจากวัคซีนพื้นฐานจะมีผลกระทบด้านค่าใช้จ่าย บางครอบครัวจัดอยู่ในกลุ่มครอบครัวยากจน แต่ด้วยเหตุผลเกี่ยวกับอาการข้างเคียงหลังฉีดวัคซีนในเข็มแรก ทำให้ต้องตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกให้บุตรหลาน โดยเฉพาะเด็กที่มีโรคประจำตัวอยู่แล้ว ผู้ปกครองจะรู้สึกสงสารที่เด็กต้องเจ็บตัวจากการฉีดวัคซีนหลายครั้ง ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์คนหนึ่งกล่าวว่า

“...ลูกเป็นไทรอยด์ต้องถูกเจาะเลือดทุกเดือนโดนเข็มทุกเดือน คุณแม่ห่วงเค้า อยากให้เค้าได้พัก ไม่โดนฉีดอีก..เดือนหนึ่งแป็บเดียว โดนเจาะเลือดอีก จนเค้าฝังใจกลัวเข็มไปแล้ว..”

ทั้งนี้พบว่าผู้ปกครองกลุ่มนี้บางคนระบุว่ารายจ่ายค่าวัคซีนทางเลือกถือเป็นภาระกับครอบครัว ทำให้ต้องลดค่าใช้จ่ายส่วนอื่นๆ ลง ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า

“...พูดตรงๆ บางทีก็ห่วงเรื่องค่าใช้จ่ายแต่เพื่อลูก ลดทุกด้าน ประหยัด อาหารการกิน เพราะต้องฉีดอีกครึ่ง อยู่กับลูกสองคน ไม่ได้แต่งตัว หรือบันเทิง เป็นค่าใช้จ่ายของลูกมากกว่า...พ่อทำงานคนเดียว ถ้าไม่แพ้ก็จะให้ฉีดวัคซีนธรรมดา...”
“...ก็ถือเป็นภาระของผู้ปกครอง เพราะต้อง ลดค่าใช้จ่ายของพี่เค้าเอง คุณแม่มีเงินจำกัด น้อยอยู่แล้วก็ต้องลดไปอีก...”

นอกจากนี้ยังมีความคิดเห็นตามมุมมองของผู้ปกครองตามการรับรู้ ซึ่งอาจไม่ใช่ข้อมูลที่ผ่านกระบวนการแสวงหาข้อเท็จจริงทั้งหมด โดยให้ข้อมูลสะท้อนไปยังผู้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับวัคซีนของประเทศ ด้วยว่าผู้ปกครองให้ความสำคัญกับการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคด้วยวัคซีนพื้นฐานที่รัฐจัดให้ รวมทั้งเห็นประโยชน์ของการฉีดวัคซีนทางเลือกบางชนิดด้วย แต่เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจในครัวเรือน จึงเสนอให้รัฐสนับสนุนหรือหามาตรการให้ราคาถูกลง ดังนั้นผู้เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญในการสร้างสมดุล

ระหว่างมุมมองของรัฐและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งในที่นี้หมายถึงผู้ปกครองเด็ก เพื่อเป็นแนวทางการจัดสรรวัคซีนให้เกิดความเสมอภาคในการเข้าถึงบริการ

“...เป็นการให้ความสำคัญสำหรับเด็ก... พ่อแม่เราลูกต้องมาที่หนึ่งอยู่แล้ว ในอนาคตถ้ากระทรวงสาธารณสุขเห็นความสำคัญ บรรจุไว้เป็นสิทธิของเด็กทุกคนจะเป็นการดีมาก...”

“...วัคซีนรวม ...คนส่วนมากน่าจะฉีดแบบนี้แล้วในความรู้สึก ...ถ้าปริมาณมากการต่อรอราคาจะต่ำได้ผล ถูกลงหรือบรรจุในแผนของกระทรวง ให้เบิกได้...”

“...ควรลดซัก 50% คนทั่วๆ ไปน่าจะจ่ายได้...ต่อไปรัฐอาจจัดให้จ่ายแบบครึ่งๆกึ่ง...”

ในขณะที่ผู้ปกครองที่ซื้อวัคซีนทางเลือกในกลุ่มวัคซีนเสริมซึ่งมีราคาแพงนั้น มีความสามารถทางการเงินสูงอยู่แล้ว การฉีดวัคซีนทางเลือกที่โรงพยาบาลแห่งนี้มีค่าใช้จ่ายไม่มากเมื่อเทียบกับสถานพยาบาลของเอกชน ทำให้ประเด็นผลกระทบทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ได้รับความสนใจมากนัก ส่วนใหญ่จะพิจารณาในประเด็นเกี่ยวกับโรคที่วัคซีนป้องกันได้ ประกอบกับความรู้สึกทางอารมณ์ ความรัก ความผูกพันที่มีต่อเด็ก ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า

“ไม่ได้มองเรื่องราคา พ่อแม่เราลูกต้องมาเป็นที่หนึ่งอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเลือกสิ่งที่ดีที่สุดให้ลูกเสียเงินก็ยอม...”
“...สามปีแรกต้องเลือกที่ดีที่สุดให้ลูก...แม้กระทั่งนมก็เลือกที่แพงที่สุด..ป้องกันไว้ก่อน ...สงสารลูก...”

ดังนั้น ความสามารถทางการเงินของผู้ปกครองจึงปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อซึ่งผู้ปกครองได้พิจารณาความคุ้มค่าจากการเปรียบเทียบระหว่างประโยชน์และราคาของวัคซีน ทั้งนี้ นอกจากค่าใช้จ่ายที่เป็นตัวเงินแล้ว ผู้ปกครองบางคนยังมองไปถึงค่าเสียโอกาสจากการเสียเวลา หากบุตรหลานรับวัคซีนพื้นฐานแล้วเกิดอาการข้างเคียง และทำให้ผู้ปกครองต้องหยุดงาน ส่งผลให้เสียโอกาสในการหารายได้ของครอบครัว

“...แม่ค้าขาย ขอแค่ลูกอย่าป่วยถ้าป่วยมาโรงพยาบาล คนเยอะ เสียเวลา ไปคลินิกก็หมดสตางค์... แม่ไม่ได้ขายของ เพราะเสียเวลาดูลูกอีก...”

“...ถ้าลูกไม่สบายก็ไม่ได้ไปทำงาน คนฉีดธรรมดาที่จะไม่สบายสองสามวัน คนดูแลก็ลำบากไปด้วย เทียบแล้วก็คุ้มค่า ไม่ต้องหยุดงาน...”

ประเด็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนของบุคลากรทางการแพทย์

การสัมภาษณ์เชิงลึกครั้งนี้พบประเด็นข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการให้ข้อมูลของบุคลากรทางการแพทย์ว่า การให้ข้อมูลเกี่ยวกับการฉีดวัคซีนในคลินิกตรวจสุขภาพเด็กของแผนกผู้ป่วยนอกนั้น มีข้อจำกัดทั้งด้านเวลาและบุคลากร ซึ่งเมื่อมีผู้รับบริการจำนวนมาก โอกาสในการให้ข้อมูลเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวัคซีนของบุคลากรก็ลดน้อยลง ดังนั้นจึงควรปรับปรุงแบบการให้ข้อมูลให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น การให้ข้อมูลตั้งแต่จำหน่ายผู้ป่วยหลังคลอด และให้ข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มเป็นต้น ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์บางคนให้ข้อเสนอแนะ ดังนี้

“...ควรอธิบายตั้งแต่คลอดเลย เพราะบางคนคลอดที่รพ.นี้แต่ต้องไปฉีดที่อื่นซึ่งไม่มีวัคซีนทางเลือก ควรอบรมเรื่องวัคซีนหลังคลอดให้รู้แต่แรก จะได้เตรียมตัวเตรียมใจเตรียมสตางค์ เพราะอาจไม่ได้เตรียมสตางค์ไปทำให้ไม่ได้ฉีด อย่างนั้นแต่เอกสาร บางครั้งก็ไม่ได้อ่าน ควรบอกด้วยการคุยกันทางวาจา...”

อย่างไรก็ตามข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนจากบุคลากรทางการแพทย์ก็มีความเพียงพอและครอบคลุมด้วย จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าผู้ปกครองบางคนต้องการข้อมูลเพิ่มเติม เนื่องจากยังมีข้อสงสัยเกี่ยวกับวัคซีนทางเลือก ในขณะที่แพทย์มีเวลาจำกัดในการพูดคุย จึงจำเป็นต้องเลือกเฉพาะประเด็นสำคัญมาให้ข้อมูล และให้เอกสารอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติม ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า

“...ยังไม่เข้าใจ ...ว่าวัคซีนช่วยได้ขนาดไหน ไม่รู้รายละเอียด.....เอกสารบางทีก็ไม่ได้อ่าน...”

“...ก่อนฉีดอยากให้บอกรายละเอียดเกี่ยวกับวัคซีนธรรมดาเกี่ยวกับวัคซีนทางเลือกต่างกันอย่างไรเพิ่มเติม...”

“...น้องมีโรคประจำตัวกลัวว่าจะมีผลเสียกับน้องหรือไม่ ไม่แน่ใจว่ามีโทษบ้างมั้ย ควรชี้แจง พูดให้เคลียร์ ให้แม่สบายใจ ไม่ควรบอกแต่ว่าไม่เป็นไร บางคนอาจไม่สนใจ แต่แม่สนใจและค่อนข้างกังวล...”

นอกจากนี้ประเด็นการสื่อสารของบุคลากรทางการแพทย์ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแสดงให้เห็นว่า การมีทักษะในการสื่อสารของบุคลากรทางการแพทย์เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้การให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนมีประสิทธิภาพในเวลาที่จำกัด โดยข้อมูลดังกล่าวควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ชัดเจน ไม่ใช้ศัพท์เทคนิค เพราะอาจก่อให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้ ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์บางคนระบุว่า

“...เวลาอธิบายความแตกต่างของวัคซีน ไม่ควรใช้ศัพท์เทคนิคเยอะเกินไป บางทีเราก็อ่านไม่เข้าใจ...เราอ่านในสมุดสีชมพูก็เกือบครบทุกโรคแล้ว เลยนึกว่าวัคซีนที่ฉีดเป็นอันเดียวกันกับวัคซีนพิเศษ ที่เรียกว่าวัคซีนรวมห้าโรคหกโรค”

“...คิดว่าสะดวก และไม่ต้องมาพบแพทย์บ่อยๆ แต่ก็เห็นคนที่ฉีดแบบธรรมดาที่มาโรงพยาบาลเหมือนๆ เรา...”

“...ตอนแรกคิดว่าจะฉีดน้อยลง จำนวนครั้งที่มาลดลง ไม่ต้องมาฉีดบ่อย แต่จริงๆ นัดเท่าเดิม.....”

อย่างไรก็ตามบุคลากรทางการแพทย์ควรบอกด้วยว่าหลังฉีดวัคซีนจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง เพราะมีเจ้าหน้าที่บางคนไม่ได้ให้คำแนะนำว่าเมื่อกลับถึงบ้านแล้วแม่ต้องสังเกตอาการอะไรบ้าง หรือให้เฉพาะเอกสารแนะนำภายหลังฉีดวัคซีน ทำให้ผู้ปกครองเกิดความกังวล โดยเฉพาะกลุ่มที่เข้าใจว่าการเลือกฉีดวัคซีนทางเลือกจะทำให้เด็กไม่มีไข้ไม่เกิดอาการข้างเคียงเหมือนวัคซีนพื้นฐาน ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า

“...ฉีดแล้วพบว่ามิใช่สูงวันหนึ่ง ต้องฉีดตัวให้ ทำให้ไม่แน่ใจว่าแบบพิเศษดีกว่าจริงหรือไม่”
“...มิใช่สูงสองวันเข้าใจว่าวัคซีนแรงเกินไป แม่เลยกังวลที่จะให้น้องฉีดในเข็มถัดไป ความรู้สึกของคนเป็นแม่ เห็นลูกไม่สบายเราก็เป็นก่อนแล้ว...”

ประเด็นความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ผู้ปกครองบางคนยังเห็นว่าการที่บุคลากรทางการแพทย์ไม่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนทางเลือก ทำให้เป็นการเสียโอกาสและถือเป็นอุปสรรคในการเข้าถึงวัคซีนของบุตรหลาน ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์บางคนกล่าวว่า

“คุณหมอจะพูดน้อย อาจเพราะคนไข้เยอะ ...คุยกับแม่บางคนก็ไม่ทราบว่ามีวัคซีนนี้ เพื่อนที่ขายของในตลาดด้วยกันก็บอกเสียดยัดเยียดไม่รู้”
“...ไปโรงพยาบาล เราถามเองเกี่ยวกับวัคซีนเสริม ไม่มีเจ้าหน้าที่แนะนำ ขาดโอกาสได้รับตั้งแต่ตอนสองเดือนเพิ่งได้ตอนหกเดือน...”
“...เจ้าหน้าที่ไม่ค่อยแนะนำ เว้นแต่เคยฉีด เพราะส่วนใหญ่เท่าที่คุณแม่คุยกันคือไม่ทราบข้อมูล...”
“...ตอนไปฉีด พยาบาลไม่ค่อยแนะนำ ถ้าไม่มีข้อมูลไปก่อนคงไม่ได้ฉีด เพราะแพงและอยู่ไกลบ้าน...ไม่ได้เตรียมเงินมา... ควรให้ข้อมูลมากขึ้น คนรู้จักน้อยมากไม่มีข้อมูล...”

สรุปผลการศึกษา

ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกครั้งนี้สามารถสรุปได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกนั้นหลากหลายได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลด้านฐานะทางสังคมของผู้ปกครอง ความเชื่อและประสบการณ์ของผู้ปกครอง ปัจจัยการรับรู้ทั้งจากแหล่งข้อมูลที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งปัจจัยเกี่ยวกับตัวผลิตภัณฑ์วัคซีนและราคาของวัคซีน โดยสรุปเป็นกรอบแนวคิดได้ดังภาพที่ 1

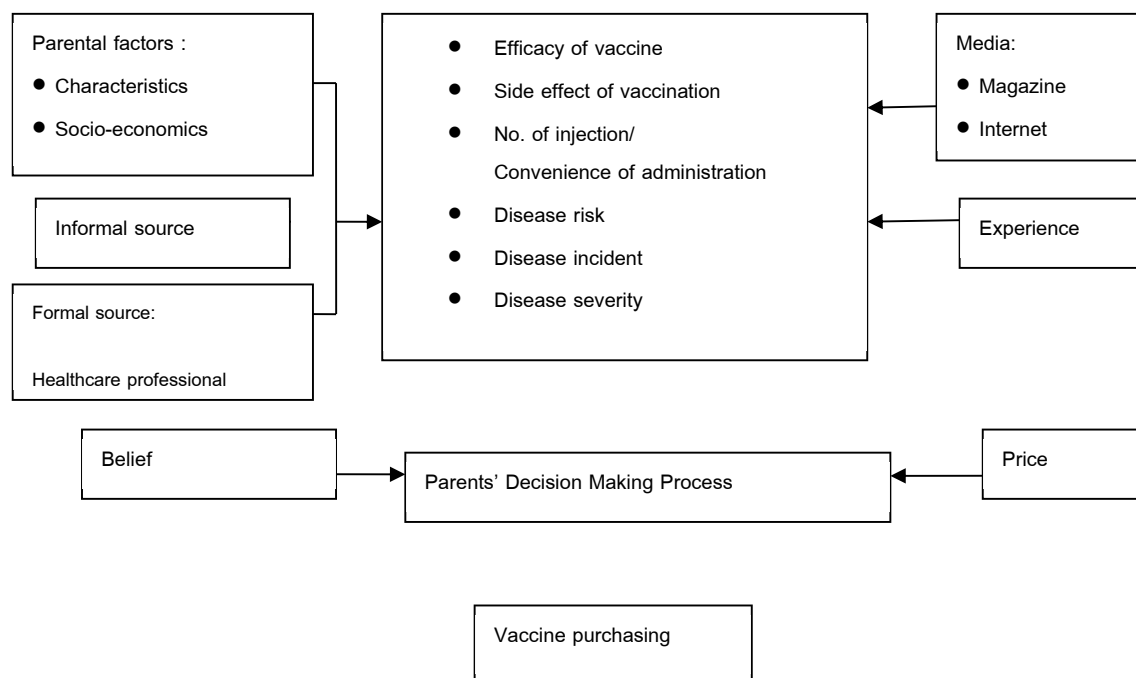
ดังนั้นบุคลากรทางการแพทย์ของโรงพยาบาลจึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุผลที่ผู้ปกครองตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกเพื่อให้ข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอ ถูกต้อง ครบคลุม ชัดเจน และเข้าใจง่ายแก่ผู้ปกครอง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจเกี่ยวกับการฉีดวัคซีนของบุตรหลาน

อภิปรายผลการศึกษา

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อวัคซีนนั้นมีทั้งปัจจัยภายในตัวบุคคล ปัจจัยภายนอกตัวบุคคลและปัจจัยสิ่งแวดล้อม (Kongwong and Wattananamkul, 2011) โดยเฉพาะปัจจุบันการเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนทางเลือกมีมากขึ้นทั้งจากสื่อบุคคลนอกเหนือจากแพทย์ไม่ว่าจะเป็นญาติ เพื่อน คนรู้จักหรือคนใกล้ชิด เป็นต้น นอกจากนี้สื่อสิ่งพิมพ์และอินเทอร์เน็ตก็เข้ามามีบทบาทต่อการตัดสินใจมากขึ้นด้วย (Brown, 2008) ถึงแม้ว่าในการศึกษาเชิงปริมาณพบว่าประสบการณ์ของผู้ปกครองส่วนใหญ่ไม่มีผลต่อการตัดสินใจ (Tongpua and Cheawchanwattana, 2012) แต่การศึกษครั้งนี้พบว่าผู้ปกครองบางคนเห็นว่าประสบการณ์มีผลต่อการตัดสินใจ โดยระบุว่าประสบการณ์ทางตรงต่อบุตรของตนหรือประสบการณ์ทางอ้อมที่เกิดกับคนรู้จัก มักเป็นแรงสนับสนุนให้ตัดสินใจซื้อสินค้า ซึ่งมักจะได้รับข้อมูลข่าวสารจากการแนะนำต่อๆ กันมา จึงสะท้อนให้เห็นว่าประสบการณ์มีบทบาทต่อรับรู้เกี่ยวกับวัคซีนทางเลือก และนำไปสู่กระบวนการตัดสินใจซื้อวัคซีนในที่สุด (Li et al., 2009)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนและส่งเสริมการหาวิทยานิพนธ์ จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีภาคปลายปีการศึกษา 2554 และทุนสนับสนุนการวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา กองทุนส่งเสริมและพัฒนาการผลิตบัณฑิต คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีภาคต้น ปีการศึกษา 2555

ภาพที่ 1 ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อวัคซีนทางเลือกของผู้ปกครอง

References

- Brown AL. What is Consumer Buying Behavior. Retrieved September 30,2011,from <http://www.udel.edu/alex/chapt6.htm> 2008.
- Chokephaibulkit K, Chunsuttiwat S, Trishnananda M, Tharmaphornpilas P, editors. Vaccine and immunization textbook. 2007.
- Kongwong R,Wattananamkul V. A study of "Harmful Cosmetics" Usage Behavior Among Female Teenages in Ubon Ratchathani Province. *IJPS* 2011; 7(1): 76-87.
- Mansuri FA, Baig LA. Assessment of immunization service in perspective of both the recipients and the providers: a reflection from focus group discussions. *J Ayub Med Coll Abbottabad* 2003; 15(1): 14-18.
- Marfé E. Immunizations: are parents making informed decisions? *Paediatr Nurs* 2007; 19(5): 20-22.
- Miller NK, Verhoef M, Cardwell K. Rural parents' perspectives about information on child immunization. *Rural and Remote Health* 2008; 8: 863. Available from: <http://www.rrh.org.au>
- Putchong C, Sirismutr T, Krichanan W, Udomsuk K, Tantivess S, Teerawattananon Y. The dissemination of the information concerning Human papillomavirus (HPV) vaccine via printing media in Thailand and the effect of these information for knowledge, attitude and vaccination decision among women in Thailand. Research report. Sep 2009.
- Roberts KA, Dixon-Woods M, Fitzpatrick R, Abrams KR, Jones DR. Factors affecting uptake of childhood immunisation: a Bayesian synthesis of qualitative and quantitative evidence. *Lancet* 2002; 360(9345): 1596-9.

- Li SYW, Rakow T, Newell BR. Personal experience in doctor and patient decision making: from psychology to medicine. *J Eval Clin Pract.* 2009 Dec; 15(6): 993 – 995.
- Tongpua S, Cheawchanwattana A. Parents' Perspectives on Purchasing Optional Vaccines: An In-depth Interview Study at Health Promotion Center 6, Khon Kaen. *IJPS* 2012; 8 Suppl1: 77-83.
- WHO, UNICEF, World Bank. State of the world's vaccines and immunization. 3rd ed. Geneva: World Health Organization; 2009.